

Annus Irén & Kérchy Anna (szerk.). 2023. “So Far So Good.” *Festschrift in Honour of Erzsébet Barát. Emlékkötet Barát Erzsébet köszöntésére.* Szeged: TNTeBooks. ISBN: 978-963-306-915-8. pp. 255.

A Barát Erzsébet köszöntésére írott tanulmánykötet egy kimagasló tudományos életpálya előtti méltó tiszteletadás. Barát munkássága a hazai társadalmi-nem-kutatások számára megkerülhetetlen. A Szegedi Tudományegyetem Angol-Amerikai Intézetének Társadalmi Nemek Tudománya (TNI) Kutatócsoport alapítójaként, az Anglisztika Mesterszak Gender Studies szakirányának programfelelőseként és a *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris e-Folyóirat* (TNTeF) alapító főszerkesztőjeként, továbbá a Magyarországon eddig egyetlen, éves szinten szervezett, Nyelv, Ideológia, Média elnevezést kapott 2005-ben indult gender konferencia egyaránt Barát nevéhez köthető – a számos (angol és magyar nyelvű) tanulmány, szakfordítás és nemzetközi fórumokon való állandó jelenlétén túl. Volt diákjaként e sorok szerzője végtelen hálával és elismeréssel adózik Barát munkássága előtt, akinek a diszkurzuselemzésekről, a hatalom, a nyelv és az ideológia összefüggéseiről, valamint a kisebbségi csoportokat érintő hatalmi gyakorlatok mechanizmusairól való kutatásai és egyetemi előadásai hallgatók és fiatal kutatók újabb generációi számára szolgálnak megkerülhetetlen forrásként. Az egykori tanítványok, pályatársak és kollégák által e kötetben publikált szövegek mindegyike szép ívben kapcsolódik Barát fő kutatási területeihez. A kötet a TNI Kutatócsoport tudományszervezési vállalkozását kiteljesítő újabb vállalkozás, egy [e-book könyvsorozat](#) első darabja.

„The National Eye Of Conscience’ Dorothea Lange’s Images of the Japanese Internment” című tanulmányában Annus Irén Dorothea Lange-nak a Pearl Harbor-i csatát követő, Franklin D. Rooseveltnél által vezényelt, egyúttal 125.284 japán származású amerikai kényszerű evakuálásáról szóló fotósorozatot elemzi. Lange főként a dokumentarista fényképezést ihlető, a nagy gazdasági világválság során a Farm Security Administration (FSA) megbízásából készített fotói miatt vált ismertté. Ahogy Annus rámutat, Lange művészetének humanista jellege abban rejlik, hogy dokumentarista képeivel a kitelepítettek világát és tapasztalatát helyezi előtérbe, a korabeli hivatalos állásponttal szemben megfogalmazott hatékony ellennarratívaként tanúságtételt adva azok számára, akik úgy váltak fogollyá, hogy maguk nem követtek el háborús bűnöket. A tanulmány következtetése, hogy Lange fotósorozata olyan mértékben készítette nézőit a politikai döntéshozatalok megkérdőjelezésére, hogy a korabeli hatalom nem nézte jó szemmel. Ügynöksége szerződést bontott vele, képeit a War Relocation Association (WRA) a közönség számára nem megfelelőnek nyilvánította, s képeiből

huszonhetet csupán Lange halála után hét évvel, 1965-ben állítottak ki a New York-i Whitney Museumban.

Berán Eszter „Brüsszeli szankciók és a ’mi’ és ’ők’ csoportjai” című tanulmánya, mindamellet, hogy az Orbán-kormány által mind jobban ellehetetlenített szabad gondolkodás és egyetemi autonómia mellett érvel, hatékony diskurzuselemzéssel dekonstruálja a miniszterelnök által tollba foglalt nemzeti konzultációs kampány szövegét, amely a „mi” (magyarok) és az „ők” (európai bürokraták) binárisának felállításával torz ellenségképet produkál, és szélesíti a szakadékot „köztünk” és a „bennünket elnyomó,” „nekünk rosszat akaró” brüsszeliek között. Berán írásában felsejlik a Barát munkásságát átszövő gondolatiság, amelynek egyik alapvetése, hogy a jobboldali populisták diskurzusa gyűlöletet keltő és tápláló kirekesztő logikája azon az egymással összebékíthetetlenül ellenséges konfliktuson nyugszik, mely mind a „minket” (tehát a nemzeti érzelmű magyarokat) és az „őket” (így a minket halálosan fenyegető ellenséget) homogenizálva igyekszik kellő súlyt adni a maga hatalmi gyakorlatai számára.

Bolemant Lilla „Fennakadni az írott szó horgán: A nők és az olvasás” című írása a női szerzőséget és az olvasó nők/női olvasás elgondolásait helyezi vizsgálódásai középpontjába. A tanulmány a patriarchális kánonról való kritika, többek között Sandra Gilbert és Susan Gubar *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* (1979) vagy Séllei Nóra *Lánnyá válik, s írni kezd* (1999) című feminista köteteknek értékes párja. Azt hangsúlyozza, hogy bár a nők oktatása egészen a huszadik század kezdetéig jelentős mértékben háttérbe szorult, az olvasás Magyarországon már a reformkortól kifejezetten „női” tevékenységgé vált, s pusztán a patriarchális kultúrpolitika vetett gátat annak, hogy női írók saját hangon szólaljanak meg s nyerjenek elismertséget szakmai körökben, és ismertséget az olvasóközönség berkeiben.

Bollobás Enikő az amerikai feminista első hullám jeles alakjának, Charlotte Perkins Gilmannak magyarországi látogatásaira és recepciójára koncentrál „Charlotte Perkins Gilman Magyarországon – És ami mögötte van (Elvhűség és „elvhűtlenség” egy életműben)” című tanulmányában. Bollobás, miközben elismerően rajzolja fel az olvasó előtt Gilman társadalmi nemi viszonyokra vonatkozó rendkívül progresszívnek mondható törekvéseit, rámutat az író angolszász felsőbbrendűségével együtt járó rasszizmusára, amely mai szemmel nézve problematikussá teszi Gilman nemek közötti egyenlőségről szóló elveit. A tanulmány Gilman írásait ugyanakkor a XIX. század uralkodó társadalmi és tudományos szemléletének kontextusába helyezi, ahol pontosan azon patriarchális politika élharcosának nyilvánítható, amely a bevándorlókkal, a gyarmatosítottakkal szembeni angolszász árja felsőbbrendűséghez való feltétlen ragaszkodást hirdette.

Dér Csilla Ilona „Ellenkező nem? A nemekkel kapcsolatos tudományos mítoszokról” tanulmánya elsősorban a nyelvtudományban a nyelvhasználat végzett nemi különbségtételeit elemző kutatások eredményeire hívja fel az olvasó figyelmét. Dér kiinduló állítása, hogy a tudományos kutatásokban is fellelhető nemekhez kapcsolódó mítoszok és sztereotípiák megegyeznek a nyugati kultúrákat szervező bináris kategorizálási gyakorlatokkal. Dér a tudományos gondolkodásban e hiedelmek felszámolását egy meditatívabb és a különbségek kidomborítása helyett a nemeken belüli változatosságok mélyrehatóbb vizsgálatában látja, a determinisztikus megközelítéseket átrajzoló kritikus gondolkodás és kutatási gyakorlat felé.

Federmayer Éva és Joó Mária tanulmányai a film, az irodalom és a filozófia keresztmetszetében a film intermediális kapcsolatrendszerit és működési formáit elemzik. A filmes narratívák mind a Federmayer Éva által elemzett Nella Larsen *Passing* irodalmi és filmes változataiban, mind pedig a Joó által elemzett *Frances Ha* (2012) esetében a női jelenlét ereje működik összekötő kapocsként az eltérő médiumok reprezentációs formái között. Nella Larsen *Passing* (1929) című kisregényének és Rebecca Hall filmes feldolgozásának összehasonlító elemzésében („Contemporizing *Passing* in Black and White: Rebecca Hall’s Larsen Adaptation”) Federmayer az adaptáció során keletkező, az eltérő történelmi és társadalmi-kulturális közegek közötti állandó jelentésvándorlásra összpontosít. Olvasatában Hall filmje a kortárs társadalmi és politikai kérdések és aggasztó irányvonalak elé tart görbe tükröt. Az eredeti regény lelkét alkotó nőiség és rasszizmus témái egyetemes szervező erőként e két fogalom keretbe helyezésére hívja a ma nézőjét, hogy ezáltal önvizsgálatra készítse.

Joó Mária „Barátság és szeretet / Vágy nők között Platóntól a mai filmig” című tanulmánya a Greta Gerwig és Noah Baumbach forgatókönyvéből, Noah Baumbach által készített *Frances Ha* (2012) című filmjét erósz és a kreativitás keresztmetszetében vizsgálja. A szerző elemzésében Platón erószát, melyet Joó kis helyesbítéssel inkább Szappho a nők közötti költői és alkotásra inspiráló szerelemből eredeztet, Barátnak a szexuális identitás változásra való nyitottságáról való elgondolásával igyekszik összhangba hozni. Joó szerint a Gerwig-film összességében az erósz feminista újraolvasásának, a „female homosociality” mintájának tekinthető. Ennek megfelelően a filmben vezető narratív fonal a hősnők közötti szerelmes és szellemi kapcsolat, ahol a férfiak pusztán statisztaszerephez jutnak.

Federmayer és Joó esszéi a feminista filmelmélet számára mindenképpen gyümölcsözőek. E két munka mind a „Black Lives Matter” óta előtérbe kerülő inkluzív filmes megfontolásokat, mind pedig Laura Mulvey ’férfi tekintet’-kritikáját alapul véve jelzi azokat a forradalmi változásokat, amelyek a vizuális reprezentáció kellékeivel sokkal érzékenyebb ábrázolások

számára törnek utat. Az esszék tanúsága szerint az újabb filmes irányzatok mind az etnikumokkal/rasszokkal kapcsolatos problémafelvetések, mind pedig a női barátság a filmben sokáig egyeduralgukodónak számított férfitekintetet felszámolva új, női szempontok számára biztosít láthatóságot és életteret.

„Más hogyan nem fél: Barát Zsazsának, Mesterházi Mónika *Nem félek* (2021) című verseskötete kapcsán” című tanulmányában Friedrich Judit Mesterházi Mónika verseskötete alapján a félelem, a szorongás, az aggodalom és az ezeket hatálytalanító lírai hangnemet elemzi. Az írás egymástól látszólag eltérő, valójában ezer szállal összefonódó kérdéseit gondolja végig: Mi tesz bennünket bátrakká? Hogyan táplálhatja és ösztönözheti a szorongás politikai felelősségvállalásunkat? A válasz felbecsülhetetlen egy olyan világban, ahol a totalitárius rendszerek működésére emlékeztető politikai hatalmak tápláló ereje a félelemkeltés, a szorongás nem adhat utat a félelemnek.

Ez utóbbi ponton Friedrich tanulmánya szervesen illeszkedik Mehdi Galiére írásához („An Investment in the Future’: A Critical Linguistic Analysis of the 2022 Political Program of the ‘United for Hungary’ Alliance”), amely a Fidesz abszolút hatalmát megtörni igyekvő ellenzéki összefogás, az „Egységben Magyarországért” mozgalom 2022. áprilisában publikált „Csak felfelé!” programjának fő aspektusaira világít rá. A szerző a programban megfogalmazott célkitűzések részletes nyelvi elemzésével keres választ a kérdésre, hogy a program mely pontokon előlegezhette meg az ellenzék 2022-es parlamenti választáson szenvedett vereségét a regnáló hatalommal szemben.

A héber Biblia nőképétől egészen a konzervatív politika által Izrael vasladyjeként számon tartott Golda Meirig, Huszár Ágnes tanulmánya („A zsidó nő (h)arca”) a zsidó szokások nőképét és női szerepfelfogásait tárgyalja. Ezen írás egyik legfontosabb állítása, hogy mind a vallási hagyományban, mind pedig a társadalmi és politikai felfogásban kiemelt szerepük van a hatalommal bíró nőknek, s bár a mai Izrael társadalmában egyre szűkebb tér jut a vallásgyakorlás számára, mind a fegyverviselést, mind pedig egyéb társadalmi tevékenységet illetően a nők többségének a férfiakkal azonos jogok járnak.

A zsidó származás és a társadalmi nem alapján történő szerepelvárásokból fakadó önkép problémája köré szerveződik Erdős Renée önéletrajzi regénye. Kádár Judit a regényről és az író nő életéről szóló átfogó elemzésében a kiegyezést követő, főként a tizenkilencedik-huszedik század fordulójára tehető emancipációs törvények és a polgárosodó társadalom kontextusában taglalja. A tanulmány kimerítően foglalkozik azzal, hogy a családi szerepfelfogások, az író széleskörű olvasottsága, a századelőn mind inkább felszínre szökő antiszemita atrocitások, az első világháború, s főleg zsidó identitásában való meghasonlottsága, a katolikus hithez való vonzódása

és a főváros felvilágosult, polgári miliője miként formálta át Erdős művészi identitását.

Drozdik Orshi életművének vizsgálatával Kérchy Anna a nőt tárgyiasító férfitéketet kiköktető és felforgató nőnézőpontok nyújtotta lehetőségekre és távlatokra hívja fel az olvasó figyelmét. Drozdik performanszainak posztmodern stratégiái a maguk „rendszerbomlasztó” szemléletével a feminista ellennarratívák szubverzív taktikáival destabilizálják a férfi művészek figyelő és felügyelő tekintetét. Így a kép-szöveg-test médiumok intermediális térben való összeolvadása nem pusztán egyedi jelentéssel látja el a testet, de hatékony ellenállási stratégiát és új perspektívákra való nyitottságot biztosít.

„Gendergate” című tanulmányában Koller Nóra elemzésének tárgya a „Clintongate” vagy „WikiLeaks” néven ismert kiszivárogtatási botrány. Koller tanulmányának nívója, hogy az információs szabadság és a politika közötti átfedéseket a társadalmi nemek tudományos szempontjából vizsgálja, s Barát elméletét használva a nő „kitakarásának,” „láthatóvá tételének” feminista kritikáját adja.

Kovács Ágnes Zsófia az emlékezetkultúra, emlékezetpolitika és emlékezetkonstrukció mentén helyezi kritikai látószögbe Leslie Tillett textilművésznék a Denveri Szépművészeti Múzeum *Áruló, túlélő, ikon: Malinche hagyatéka* című kiállításán (2022. október 14 – 2023. január 08) bemutatott *Mexikó meghódítása* című faliszőnyegét. Az azték legenda szerint Malinche indián lány volt, aki Hernán Cortés szeretőjeként, a tollas kígyó legendáját felhasználva félemlítette meg az indián törzseket és hajtotta őket a hódító spanyolok alá. Kovács a Tillett művében olvasható képi metaforák, a sokszínű és ellentmondásos emlékezetpozíciók és a befogadás bonyolult folyamatának vizsgálatával szorosan illeszkedik a genocídiummal kapcsolatos múzeumi emlékezetpolitika kritikus megközelítéseinek munkáiba.

Szőnyi György Endre a reneszánsz nyugati kultúra társadalmi nemekkel kapcsolatos meggyőződéseit és a társadalmilag nemesített normák határainak átlépéseit taglalja Shakespeare vígjátékainak olvasatán keresztül. Szőnyi írásából kiderül, hogy bár a társadalmi különbségeket Istentől elrendelt szabályszerűségnek tekintették, amelynek áthágása főbenjáró bűnnek számított, Shakespeare darabjaiban az átöltözés (mai kifejezéssel élve „gender bending”) aktuusa arra a nem elhanyagolható szempontra irányította a nézők figyelmét, hogy a társadalmi nemi normák és ezek fenntartása pusztán társadalmi megegyezésen alapulnak.

Tatai Erzsébet Czene Márta ikonográfiailag nehezen besorolható képének feminista megközelítését adja. Tanulmányában Tatai e képet Hans Holbein *Halott Krisztus* című festményével összehasonlítva megállapítja, hogy bár Czene látszatra Holbein festményének kompozícióját követi, míg a

holbeini nőalak a feminista értelmezésben egy szenvedő, halott ember portréja, Czene Máriaja vitathatatlanul élő.

A feminista humorban rejlő lehetőségeket tárja fel Tóth Zsófia Anna. A szerző figyelmének középpontjában a női humor magyarországi vonatkozásai, s különösen az előadásaiban jelentős mértékben női tabutémákat feszegető komikus, Zabolai Margit tevékenysége állnak. A szerző szerint Zabolai Margit humorhasználatának egyik alapkonceptiója egybevág a „charged humor” koncepciójával. A humort Zabolai olyan sajátos eszköznnek tekinti, amely politikai töltettel bír, s így a nevetetés által veszi fel a harcot az intézményesült hatalmi rendszerek társadalmi igazságtalanságaival és egyenlőtlenségeivel szemben. E feminista humorhasználat Tóth szerint pusztán periférikusan van jelen a feminista tudományos diszkurzusokban, holott a szó ereje és a nevetés hatalma döntő változásokat idézhetnek elő magyarországi és globális társadalmainkban.

Louise O. Vasvári jelenlegi kutatásának fókuszában főként a holokauszt női életírásban központi szerephez jutó tapasztalata áll. A Buchenwald altáborának, a Lipcse közelében elhelyezkedő Markkleebergnek poklát megjárt miskolci kozmetikus, Frank Erzsébet *365 nap* című naplóját Vasvári értékes kortörténeti dokumentumként értelmezi, amely a naplórók mentális életútját és tapasztalatait hozza közelebb az olvasóhoz. E művek a holokauszt befogadásában nélkülözhetetlenek, hiszen a soát kiragadják a történelmi időbe zárt pillanatból, az egyéni tapasztalat rezdülései által megközelíthetővé teszi, a közönség számára átélhető történetekként elevenítik meg s így felelősségtudatos olvasásra ösztönöznek.

Mint látható, e munkák számtalan, egymással látszólag laza kapcsolatot alkotó kutatások eredményei. Ugyanakkor e művek mindegyike a társadalmi felelősségvállalásra, a kisebbségeket kirekesztő és démonizáló hatalmi intézkedésekkel szembeni állásfoglalásokra és kérdésfelvetésekre, nem utolsósorban pedig önreflexióra készíthetik az olvasókat – az írások magukban hordozzák és széles spektrumon közvetítik egy kiváló tudós gazdag életművének szellemiségét.

Szőke Dávid